

Bijeenkomst Platform Bodembeheer

Het veelkleurige bodemwatersysteem

Koppel maatschappelijke opgaven met (bodem- en water-) systemen en netwerken!

Bijeenkomst 4: Vitale bodem en het landelijk gebied

8 oktober 2020 13:00 – 15:00, online

Zowel op dit moment, als in de afgelopen jaren is er veel kennis ontwikkeld in de projecten van het [kennisprogramma](#) van het Convenant Bodem en Ondergrond. Deze projecten bestrijken heel Nederland en een breed scala aan maatschappelijke opgaven. Daarnaast zijn er ook allerlei netwerken in regio's actief die aan deze opgaven werken. Het is tijd om de regio, de netwerken, de kennis en de opgaven met elkaar te verbinden.

Tijdens 4 regiobijeenkomsten ligt de focus op 4 verschillende "kleuren" aan maatschappelijke opgaven, die we koppelen aan het bodemwatersysteem. Het doel van de bijeenkomsten is kennisdoorwerking en het uitwisselen van ervaringen.

Overzicht bijeenkomsten

1 - Focus: Energietransitie 9 juli, Heerenveen	2 - Focus: (hoog)stedelijke gebied 3 oktober, Rotterdam
3 - Focus: klimaat en water 13 februari 2020, Middelburg	4 - Focus: vitale bodem 8 oktober 2020, online

Verslaglegging plenaire deel:

Doora Millenaar (Kernteam PBB) deelt de spelregels met de aanwezigen. Daarna neemt Bert Gijsberts neemt het woord als dagvoorzitter. Bert is een echte Flevolander, en heeft veel functies bekleed, of bekleed die nog, die te maken hebben met de bodem. Helaas lukt het niet om bij elkaar te komen in het provinciehuis af te spreken. Hopelijk lukt dat wel weer in de toekomst.

Het wordt een spannend jaar voor de bodem, nu het Uitvoeringsprogramma afloopt. Er spelen veel vraagstukken, o.a. in het kader van de invoering van de Omgevingswet. Deze bijeenkomst is de laatste bijeenkomst in een serie van 4. De bijeenkomsten richtten zich allemaal op een bepaalde regio of gebied in Nederland. Deze bijeenkomst gaat over het landelijk gebied. Het doel van de bijeenkomst is om met elkaar te bespreken of we de bodem een nieuw elan moeten geven, of dat we alles kunnen laten zoals het is.

Na de algemene introductie, introduceert dagvoorzitter Bert Gijsberts kort de break-out sessies van de middag. Daarna volgen er een aantal vragen aan de aanwezigen. De vragen worden gesteld die Mentimeter.

De eerste vraag die aan de deelnemers wordt gesteld is: *waarom neemt u deel aan deze bijeenkomst?*

Sverre van Klaveren ligt de uitslag van de vraag toe. Kennisontwikkeling stimuleren is zinloos als niemand het oppakt, het is belangrijk dat je mensen probeert te raken met projecten. Daarnaast is netwerkontwikkeling cruciaal voor de doorwerking van kennis. Bij het UP wordt geprobeerd dit soort

verbindingen te leggen en om mensen te inspireren, zodat de bodem gaat leven en mensen elkaar aan kunnen steken. Helaas moet de netwerkontwikkeling op dit moment online plaatsvinden, maar we doen nog steeds ons best. Daarom zijn we, ondanks de maatregelen, doorggegaan met het organiseren van de bijeenkomsten. Het is mooi om te zien dat er zoveel mensen werken aan een vitale bodem. Er zijn veel overheden bezig met het maken van beleid. De overheid is de primaire doelgroep, deze groep kan het verschil maken. Maar, de overheid kan het niet alleen. Daarom is het ook leuk dat er bij deze bijeenkomst niet alleen mensen van overheden zijn, maar ook vanuit andere hoeken. Na dit jaar stop het convenant, maar de werkzaamheden stoppen niet na dit jaar. Op 25 november vindt het eindfestival plaats van het UP. Je kunt je via deze link aanmelden: <https://www.expertisebodemenondergrond.nl/festival-follow-up-25-november-2020>

De tweede vraag die aan de deelnemers wordt gesteld is: *waar moeten we aan werken als het gaat om de bodem in landelijk gebied?*

De antwoorden van de aanwezigen zijn bijna allemaal inhoudelijk gericht. Volgens Sverre is dat belangrijk, want dat is waar het om gaat!

Gera van Os - lector Duurzaam Bodembeheer Aeres Hogeschool

Gera van Os neemt het spreekwoordelijke stokje over van Sverre. Gera is lector Duurzaam Bodembeheer (Aeres Hogeschool). Gera vertelt over de bodem als basis voor het landelijk gebied. Meer dan 50% van het landoppervlak van Nederland is in agrarisch beheer. Bos en natuur valt ook onder het landelijk gebied, maar focus ligt op agrarisch gebied van deze presentatie. Als eerste zet Gera in haar presentatie beknopt de Nederlandse situatie uiteen. Na de 2e wereldoorlog is er in Nederland vooral ingezet op efficiënte en betaalbare voedselvoorziening. Dit had de politieke prioriteit en was ook van maatschappelijk belang. Daarna werden er nieuwe soorten gewassen ontwikkeld met hoge opbrengst. Maar deze hoge opbrengst kon alleen maar behaald worden met kunstmest. Door schaalvergroting werden er steeds grotere machines gebruikt.

Met al deze vooruitgang is Nederland het 2e exportland landbouwproducten geworden in de wereld. Hier zijn we trots op, maar steeds luider worden ook de tegengeluiden en de kanttekeningen worden steeds meer. De bodemkwaliteit gaat achteruit, en de boeren merken dat. De omgeving klaagt. Biodiversiteit gaat achteruit, landschap is eentoniger. Steeds meer protest tegen de chemische gewasbeschermingsmiddelen en het water is vervuild. Het productiesysteem wordt tegenwoordig als belastend of ongewenst bestempeld.

De samenleving vraagt meer van de bodem dan voedselvoorziening. Dat worden bodem ecosysteemdiensten genoemd. Nederland heeft een diverse geologische opbouw. De bodemproblematiek in Nederland is deels regio-gebonden en wordt deels veroorzaakt door de opbouw van de bodem. De verschillende processen in de bodem versterken elkaar. Door de grotere zwaardere machines versterken de problemen, omdat er hierdoor verdichting optreedt van de bodem. Hierdoor kan het water niet goed de bodem in zakken en het is niet goed voor het bodemleven. Er is een transitie nodig, waarin een integrale aanpak centraal staat. Dit is een ingewikkelde puzzel. Kunnen niet alle diensten tegelijk realiseren.

De boer kan aan een flink aantal knoppen draaien. Maar niet alle maatregelen zijn overal even goed in te passen. Het is altijd maatwerk. Het is altijd een integrale aanpak, en het is iets wat over langere termijn speelt. Ze vragen vaak een investering op de korte termijn, maar het rendement op de lange termijn is vaak onzeker. In de toekomst kunnen we een aantal verschillende ontwikkelingen verwachten voor boeren. Denk hierbij aan omgevingsgericht ondernemen, grootschalige agro-productie (waarbij behoud is van bodemfuncties), of stoppen met het boerenbedrijf.

Vraaggesprek met Gedeputeerde Cora Smelik.

Cora Smelik is namens GroenLinks gedeputeerde in Flevoland en heeft de portefeuille duurzaamheid. Ze vertelt in het vraaggesprek onder andere over het actieplan bodem en water, wat samen met het waterschap en de LTO is opgesteld. Het polderlandlandschap is niet zo eentonig als het lijkt. Er gebeurt van alles. Hebben een meer diverse bodem dan dat we denken. In Flevoland is er een hoge productiecapaciteit omdat het een vrij nieuwe polder is. Dat zorgt er ook voor dat de prijs van de percelen wordt opgedreven. Dit drijft de productiviteit en de ver-intensivering nog verder op. In het actieplan staat dat het belangrijk is om deze problematiek vanuit de bodem en bottom-up te beschouwen. We moeten bijna per perceel gaan kijken wat er nodig is. Dit wordt echt samen met de agrariërs gedaan, in plaats van dat er top-down oplossingen worden bedacht. Ook de onderwijstak wordt erbij betrokken, hierdoor wordt de praktijkkennis en de theorie met elkaar verbonden. Hierdoor wordt het heel praktisch. Dit is echt een probleem wat met elkaar opgelost moet worden. Er is wel een taboe op het gebruik van landbouwgrond voor andere doeleinden vanuit de politiek. Er zijn ook andere opgaven, zoals biodiversiteit, CO2 en N problematiek en de woningopgave.

Na afloop van het plenaire gedeelte, gaat de groep uiteen in 3 sessies:

- 1: verrijkte landbouw
- 2: Voedselbossen
- 3: rentmeesterschap landgoederen

Verslag sessie Voedselbossen

Erik Verhallen start de sessie met de uitleg over de Green Deal Voedselbossen. November 2017 is de Green Deal Voedselbossen ondertekend door veel verschillende partijen: overheden, provincies, kennisinstituten en partners. Ieder met eigen doelen en belangen. Grotere doel is het areaal van voedselbossen vergroten. Een voedselbos bestaat uit meerdere lagen (tot 7), het is een polycultuur van meerdere gewassen met de structuur van een natuurlijk bos. De ondergrond en een rijk bodemleven zijn hierbij erg belangrijk. Het landgebruik in voedselbossen valt zowel onder het natuurlijk systeem als het landbouwsysteem en is een vorm van agroforestry. Er is een hoge koolstofbinding, hoge biodiversiteit, met nagenoeg geen externe input van grondstoffen en zeer klimaatbestendig. Een voorbeeld van een voedselbos is het voedselbos Ketelbroek bij Groesbeek. In de omgeving van Groesbeek was het in juli 2016 erg nat en in juli 2018 was het gebied juist te droog voor productie. Het voedselbos Ketelbroek was in die droge periode het enige groene gebied op de kaart, zie de presentatie voor de locatie van voedselbos Ketelbroek op de kaart. De meerwaarde van voedselbossen bestaat uit verschillende aspecten:

- koolstofvastlegging, boven- en ondergronds;
- verhoging biodiversiteit;
- groter watervasthoudend vermogen;
- voedselproductie

De ontwikkeling van voedselbossen wordt systematisch gemonitord. Veel studenten en wetenschappers doen onderzoek op het gebied van de bodem, zowel fysisch, chemisch en biologisch onderzoek. Deze onderzoeken zijn beschikbaar op <https://greendealvoedselbossen.nl/onderzoek/>.

Binnen het beleidsadvies bossenstrategie zijn 4 verschillende ambities opgesteld en vanuit de Green Deal is daar invulling aan gegeven in een document wat onder meer naar de provincies is gestuurd. Ook deze staat op <https://www.greendealvoedselbossen.nl/bossenstrategie/>

- Ambitie 1: Meer bos -> Voedselbossen op landbouwgrond

- Ambitie 2: Vitaal bos -> Voedselbossen op gronden die bestemming bos/natuur hebben en houden
- Ambitie 3: Bomen buiten het bos -> Voedselbossen als houtige landschapselementen, meer groen in en om steden en dorpen.
- Ambitie 4: Gebruik van het bos ->Voedselbossen: natuur met productie- en belevingswaarde

De factsheet voedselbossen is geschreven voor provincie, gemeente en waterschap om antwoord te geven op vragen over het faciliteren van voedselbossen, wat mag en kan er, wat zijn kansen voor voedselbossen en wat zijn veelgestelde vragen? Deze factsheet is te vinden via:

<https://www.greendealvoedselbossen.nl/factsheet-voedselbossen/>.

Vragen tijdens de sessie:

V: Wie zijn de belangrijkste initiatiefnemers?

A: Mensen die de meerwaarde zien van een klimaatweerbaar systeem en tegelijkertijd willen werken aan diverse ecosysteemdiensten.

V: Wat zijn de belangrijkste succesfactoren uit de green deal?

A: De gerealiseerde gewascode 1940 voor agrariërs zodat ze subsidie kunnen krijgen, dat voedselbossen steeds bekender worden en gerealiseerd worden, dat er meer waardering komt voor het nut wat ze bieden voor ecosysteemdiensten en dat er meer onderzoek beschikbaar komt.

V: Waar lopen we tegenaan?

A: Herplantplicht, bestemmingsplannen, bomen planten in open landschap, kosten voor aanleg.

Er zijn verschillende voorbeelden van voedselbossen. Grote locaties zoals in Schijndel, 20 hectare, met een focus op grootschalige productie, door GOB medegefinancierd en kleine locaties al dan niet openbaar toegankelijk waar recreatie meer aandacht krijgt. De gemene deler is bodemopbouw, koolstofvastlegging, watervasthoudend vermogen, vergroten van de biodiversiteit, een gevarieerder voedingspalet en klimaatbestendigheid.

V: Hoe kunnen voedselbossen financieel uitkomen?

A: De meeste initiatieven zijn nog in de aanplant- en groeifase, de productie zal met de jaren toenemen, maar er zijn al verschillende partijen die interesse hebben in de productie, bijvoorbeeld van cateraars. Met behulp van CO2 compensatie subsidies (koolstofopslag in voedselbossen) kan ook bijgedragen worden aan de bekostiging van voedselbossen. De baten zijn groter dan alleen de kosten. Voedselbossen kunnen echt een toevoeging zijn op het bestaande systeem met andere voedingselementen. Voedselbossen kunnen dus op verschillende manieren rendabel zijn. Een vergoeding voor de geleverde ecoysteemdiensten zou daar een uitkomst zijn.

V: 1/3^e van de boeren stopt volgens de presentatie van Sandra Lenders, biedt dit kansen voor de aanleg van nieuwe voedselbossen?

A: Er wordt ondersteuning geboden aan boeren die 5 ha of meer willen inzetten voor andere manieren van voedselproductie. Ook is er een TKI project gericht op met name begeleiding van akkerbouwers voor omschakeling, maar daar zullen wel een aantal jaren overheen gaan. Steeds meer akkerbouwers worden enthousiast, maar moeten wel meegenomen worden in de omschakeling, ook financieel.

V: Hoeveel ecosysteemdiensten moeten bijdragen om dit soort initiatieven haalbaar te maken?

A: 3 ecosysteemdiensten is een mooi uitgangspunt, zoals in de presentatie van Gera van Os. Het is lastig hier nu een duidelijk antwoord op te geven. Het huidige landbouwgebruik leidt al tot hoge kosten, zoals watergebruik, druk op de bodem, deze kosten maak je in voedselbossen niet. Maatschappelijk heel relevant. Landelijk zou meer richting gegeven moeten worden aan het beleid rondom voedselbossen, de overheid speelt dus een belangrijke rol.

V: Hoeveel voedselbossen zullen erbij komen?

A: Initiatieven van burgers, ondernemers en overheden in combinatie met de bossenstrategie zullen leiden tot een toename van voedselbossen.

V: Hoe veel voedselbossen zijn er nu ongeveer in Nederland?

A: Het doel van de Green Deal is het vergroten van het areaal voedselbossen: elk voedselbos erbij is dus winst! Momenteel worden onder de Green Deal 25 voedselbossen gemonitord. Daarnaast zijn nog veel locaties die niet aan alle eisen van een voedselbos voldoen en eigenaren die zichzelf niet zo in de kijker spelen, niet alle locaties zijn dus in beeld. Er is echter wel steeds meer animo voor dit systeem om dat te realiseren. Ieder dorp/stad zou tenminste 1 voedselbos moeten hebben. De potentie voor de invulling van ecosysteemdiensten zou leidend moeten zijn.

Verslag sessie Rentmeesterschap landgoederen

Liesbeth Cremers (mede eigenaar van Landgoed Vilsteren) heet de deelnemers van harte welkom. Liesbeth geeft, als start van de sessie, een introductie over de rol van landgoederen bij opgaven en transitie. Het landgoed Vilsteren is ca. 1.051 hectare groot. Hiervan is ca. 416 hectare landbouwgrond (grotendeels verpacht aan boeren), ca. 530 hectare is bos en natuurterrein en de rest bestaat uit het dorp, de wegen, waterpartijen, het Gasuniecomplex etc. Het landgoed is overwegend een Esdorpenlandschap. Er zijn 11 boerenbedrijven. Als er niets zou worden gedaan, dan zouden er 10 omvallen en zou er 1 grote overblijven. Hierdoor zou het evenwicht op het landgoed weg zijn. Daarom is het landgoed met de boeren gaan praten. Het is belangrijk om te zoeken naar een weg waarbij de boeren voordeel hebben van het landschap en om verdienmodellen voor de boeren te ontwikkelen. Daarom is samen met een aantal anderen landgoederen in 2015 Soil4U opgezet. Doel is om te zoeken naar handelingsperspectieven. Niet de nadruk leggen op wat er *niet* kan, maar vooral zoeken naar wat er *wel* kan.

In het landgoed-denken staat de lange termijn centraal, en het integrale denken. Niets mag zich ontwikkelen ten koste van andere functies. Het is belangrijk om te denken vanuit de bodem. Het grote voordeel van een landgoed is dat het heel geschikt is om vanuit een groep te denken. Als je als groep optrekt (dus als landgoed, met alle gebruikers van dat landgoed samen), wordt je samen sterker. Er zijn altijd voorlopers en mensen die liever afwachten. Maar dat is een heel proces waar je doorheen moet.

Het Soil4U project heeft subsidie gekregen van de provincies Gelderland en Overijssel. De landgoedeigenaren ontdekten dat als je vanuit de bodem wil gaan werken, dan moet je goed weten hoe de bodem in elkaar zit en hoe het water zich daarin beweegt. Daarom is er voor landgoed Vilsteren een landschaps-ecologische systeem analyse gemaakt. Deze "lesa" is voor iedereen beschikbaar en is te vinden op de website soil4u.nl. Op het landgoed zijn ze ook met het pachtstelsel aan de slag gegaan. Er waren redelijk wat gronden in geliberaliseerd pacht. Uiteindelijk is er een nieuwe vorm van pacht bedacht, waarbij er aandacht is voor lange termijn duurzaamheid (zie soil4u.nl). De basis is een set van duurzaamheidscriteria waar de boer zelf uit kan kiezen. Er is ruimte voor flexibiliteit en voortschrijdend inzicht. Er is ook over gepubliceerd. Er zit een

puntensysteem in, waarin gescoord wordt op duurzame maatregelen. Bij voldoende punten wordt de pacht verlengd. Alle boeren hebben hier belangstelling voor. Bewustwording is erg belangrijk. Iedereen moet elkaar gaan leren begrijpen. Alle boeren willen graag een beter bedrijf worden en krijgen. Als de boeren betaald kunnen worden voor de ecosysteemdiensten die hun bedrijf levert, dan ontstaat er een gezond ecosysteem, wat bovendien rendabel is voor de boeren. Er is op dit moment een discussie met de provincie, over de vergoeding voor diensten die de boerenbedrijven kunnen leveren.

Als het gaat over de rol die landgoederen spelen bij transities, dan zijn er een aantal belangrijke aandachtspunten. De manier van denken is de kracht. Een landgoedeigenaar is een regisseur en kan intern de boel opgang brengen, extern lobbyen. Een landgoed is eigenlijk een groep van samenwerkende partijen en landgoederen zijn ook samen weer een groep. Landgoederen kunnen aan allerlei knoppen draaien en hebben een heel gevarieerd ideaalbeeld. Ze willen graag een bijdrage leveren aan een betere wereld. Vorig jaar is er met andere landgoedeigenaren een manifest klimaatrobuuste particuliere landgoederen opgesteld. 150.000 hectare van de 200.000 hectare van landgoederen in Nederland heeft dit manifest getekend.

Na de introductie van Liesbeth worden er een aantal vragen gesteld door de deelnemers. In deze vragen kwam onder andere de kwestie van erfbetreders aan bod. Erfbetreders zijn mensen of organisaties die bij een boerenbedrijf langgaan, zoals de veevoederleverancier, loonwerker, de veearts etc. Hoe moet met deze groep worden omgegaan? Het zijn belangrijke spelers in de landbouwtransitie, met gevestigde belangen. De erfbetreders moeten bereid zijn mee te bewegen in de transitie, wat niet eenvoudig is. De boer moet in dit proces sterker en weerbaar worden. Boeren moeten weer zelfstandige denkers worden, zodat ze een weerwoord kunnen bieden aan de erfbetreders indien dit nodig is. Bovendien moeten de boeren de waardering krijgen die ze verdienen.

En hoe kunnen de lessen van de landgoederen nu vertaald worden naar buiten? Op een landgoed zie je de problematiek terugkomen die daar buiten in het groot voorkomt. Daarom zijn de lessen uit Soil4U waardevol voor het hele landelijke gebied.

Er is meermaals aangegeven dat verdienmodellen belangrijk zijn, dat is de kern. De vraag aan Liesbeth is of ze eerst de boer hebben meegekregen zonder dat het duidelijk was dat het geld zou opleveren, of dat het verdienmodel al meteen duidelijk was. Liesbeth gaf aan dat ze direct wilde beginnen met het verdienvermogen van de boer. Daarvoor moest echter eerst landgoed en boeren hetzelfde gaan denken, elkaar begrijpen. Hier was veel dialoog voor nodig. Er kwamen onderweg onopgeloste vraagstukken op tafel, die moesten ook eerst opgelost worden. Kortom een proces dat tijd vraagt.

Liesbeth heeft een mooi verhaal verteld over hoe landgoederen zich kunnen inzetten voor een gezonde bodem en welke lessen we hieruit kunnen trekken. De belangrijkste punten uit haar verhaal:

- Landgoederen zijn hele goede aanjagers van de transitie
 - De manier van denken is de kracht daarbij (lange termijn, integraal, niets mag zich ontwikkelen ten koste van iets anders)
 - De landgoedeigenaar kan aan veel knoppen draaien en direct aan de slag gaan
- Verdienmodellen van de boeren moeten anders worden, dat is de kern.
- Boeren helpen zonder ze te dwingen, verleiden om de goede kant op te gaan, o.a. met het betalen voor ecosysteemdiensten..

- Ze zijn vooral aan de slag gegaan, en hebben de problemen die ze onderweg tegenkwamen getackeld toen ze die tegenkwamen. Ze hebben zich daar op voorhand niet door laten weerhouden.
- Complexe opgaven complex oplossen, dus niet "grote stappen snel thuis". Negatieve ontwikkelingen als de aanleg van grote zonne- of windparken kun je als landgoedeigenaar weren, maar je moet vervolgens wel op zoek gaan naar andere oplossingen.
- Je moet samen, met elkaar gaan formuleren hoe de nieuwe leefomgeving eruit moet zien.
- Niet alleen maar praten, gewoon beginnen. Durf het positief te zien!